

Віталіна ПЕРЕВОЗНЮК

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено дискусійні аспекти та систематизовано погляди різних учених щодо сутності “фінансових ресурсів підприємств”.

Передумовою економічного зростання країни є ефективне функціонування підприємств як провідної ланки фінансової системи в сфері формування доданої вартості. В свою чергу, сталий розвиток суб'єктів господарювання залежить від забезпеченості їх фінансовими ресурсами, які, будучи матеріальною основою діяльності підприємств, є джерелом фінансування їх виробничої й інвестиційної діяльності.

Теоретичні основи фінансових ресурсів підприємств глибоко досліджені в працях таких учених, як Г. Азаренкова, Л. Безгінова, В. Бочаров, Н. Власова, С. Грабарчук, М. Грідчина, А. Данілов, Л. Дробозіна, Т. Журавель, А. Загородній, В. Захожай, І. Зятковський, О. Круглова, В. Леонтьєв, Л. Лозовський, С. Львовчкін, А. Марченко, Р. Михайленко, Т. Обущак, В. Опарін, Г. Партин, Ю. Петленко, А. Поддєрьогін, Н. Пойда-Носик, Б. Райсберг, В. Родіонова, Є. Стародубцева, О. Угляренко, В. Федосов та багатьох інших. Проте єдиного визначення фінансових ресурсів підприємств нема, що актуалізує питання наукового обґрунтування їх сутності.

Метою статті є аналіз альтернативних підходів щодо трактування економічного змісту фінансових ресурсів підприємств і їх систематизація.

На думку А. Поддєрьогіна, фінансові ресурси – це грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства, тобто всі грошові фонди (частина коштів, які мають цільове спрямування) й частина грошових коштів у нефондовій формі (ті, що використовуються для забезпечення поточної діяльності) [21, 10].

Такої ж позиції дотримуються Г. Партин, А. Загородній, які ототожнюють фінансові ресурси з коштами, що перебувають у розпорядженні підприємств і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань. Це грошові фонди підприємств, а також частина грошових коштів, що не входять до складу фондів [14, 14]. Згадане визначення дублює зміст попереднього, хоч і відрізняється призначенням фінансових ресурсів, яке досить звужене, адже їхнє використання не обмежується погашенням фінансових зобов'язань.

На думку Н. Власової, О. Круглової, Л. Безгінової, фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів у формі доходів і зовнішніх надходжень, які знаходяться у розпорядженні господарського суб'єкта в певний період (або на дату), що призначені для виконання його фінансових зобов'язань, фінансування поточних витрат і витрат, пов'язаних із розширенням виробництва

[5, 8]. На нашу думку, вказане визначення найбільш ґрунтовно висвітлює економічну сутність фінансових ресурсів підприємств і відрізняється від попередніх такими моментами: 1) автори виокремлюють джерела формування фінансових ресурсів – доходи і зовнішні надходження; 2) для оцінки стану фінансових ресурсів учені запровадили фактор часу – певний період або дату; 3) представлено відносно широкий перелік напрямів використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання.

Г. Азаренкова, Т. Журавель, Р. Михайленко визначають фінансові ресурси таким чином: “Це грошові нагромадження та доходи, які знаходяться в розпорядженні підприємства, створюються в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку і зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб” [1, 19]. Як бачимо, згадане визначення схоже з проаналізованим вище. Однак містить відмінності: по-перше, нема ув'язки фінансових ресурсів із часом; по-друге, вчені зробили наголос на процесі формування й акумулювання фінансових ресурсів у відповідних фондах, а вже потім окреслили напрями їх витрачання на забезпечення певних цілей. До того ж автори обмежують склад фінансових ресурсів підприємств їх фондовою формою.

На думку В. Бочарова, формою фінансових ресурсів є рух грошових коштів, що виникає в процесі розподілу і перерозподілу вартості виробленої продукції. Ці кошти є фінансовим потенціалом суб'єкта господарювання з приводу забезпечення сприятливого функціонування та розвитку [3, 18].

Дефініцію, схожу до розглянутих раніше визначень фінансових ресурсів, пропонують автори підручника “Фінанси” за редакцією В. Родіонової. Це “грошові доходи та надходження, які знаходяться

в розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення й економічного стимулювання працівників” [22, 125]. Такої ж думки автори підручника “Фінанси” за редакцією М. Грідчіної, В. Захожая [23, 129]. Тим не менше, вважаємо, що наведене визначення глибше й ґрунтовніше, ніж попередні, оскільки відповідає якісним критеріям фінансових ресурсів: підкреслює зв'язок процесів їхнього формування і використання, не обмежує їх склад фондовою формою й економічною функцією підприємств. Звісно, запропоноване визначення доволі абстрактне і, екстраполюючи його на фінансові ресурси суб'єкта господарювання конкретної галузі, можна цю дефініцію конкретизувати, залежно від кінцевої її мети й призначення.

Н. Пойда-Носик та С. Грабарчук під фінансовими ресурсами розуміють сукупність усіх грошових ресурсів, які надійшли на підприємство за певний період або на дату у процесі реалізації продукції, основних та оборотних засобів і видачі зобов'язань [16, 103]. Вважаємо, що таке визначення є однобоким, оскільки вказує лише на джерела формування фінансових ресурсів і не передбачає напрямів їх використання. На практиці процеси формування і використання фінансових ресурсів тісно взаємопов'язані, адже розмір наявних ресурсів визначає обсяги й напрями їх розміщення і, навпаки: від ефективності використання залежить величина отриманих фінансових ресурсів у подальшому. Наприклад, нерозподілений прибуток, сформований у минулому періоді, може перетворитися на джерело фінансування реконструкції основних засобів у поточному році. У цьому разі частина раніше акумульованих фінансових ресурсів буде спрямована на оновлення виробничих потужностей. Звідси

можна виокремити важливу властивість фінансових ресурсів перебування в русі, причому цей рух – різновекторний, як у напрямі формування, так і використання.

З цього приводу заслуговують на увагу погляди О. Угляренко, яка зазначає, що спочатку підприємство планує напрямки використання фінансових ресурсів, а вже потім – формує необхідний їх обсяг [19].

У сучасній економічній літературі рух фінансових ресурсів отримав назву фінансового потоку. Щоправда, щодо тлумачення поняття “фінансовий потік” як і щодо терміна “фінансові ресурси” серед учених ведуться тривалі дискусії.

На переконання Л. Зятковської, фінансові ресурси – це власні й прирівняні до власних кошти і фінансові активи, які перебувають у розпорядженні підприємств на праві власності, передбаченому законодавством [7, 155]. Як бачимо, в цьому визначенні акцент зроблено на класифікаційній ознаці фінансових ресурсів за джерелами формування, зі складу яких вилючено позичені. Справа в тому, що, на думку автора, позичені кошти, які не належать підприємству, є лише стабілізуючими та разом із власними фінансовими ресурсами формують інвестиційні ресурси підприємства [7, 155].

Такої ж думки дотримувався й І. Зятковський. В основу власного визначення фінансових ресурсів він поклав два критерії: 1) право власності суб'єкта господарювання, що визначає масштаби можливого маневрування фінансовими ресурсами; 2) напрямки використання отриманого прибутку після оподаткування, а саме – створення резервів. Відтак, фінансовими ресурсами учений вважав сукупність грошових резервів і цільових надходжень, якими підприємство розпоряджається на правах власності, оперативного управління, повного господарського відання та використовує на статутні потреби [9, 17]. Згідно з цим визначен-

ням цілком очевидним є пояснення, чому автор не відносить до фінансових ресурсів позичені кошти, які не належать підприємству ні на правах власності, ні оперативного управління, ні господарського відання.

Схожу позицію відстоює Ю. Петленко, яка до основних факторів впливу на формування фінансових ресурсів підприємств відносить “види діяльності та організаційно-правові форми господарювання, що обумовлюють особливості їх використання” [15], а також Л. Дробозіна, яка крім організаційно-правової форми виокремлює не менш важливий чинник – галузеві техніко-економічні особливості [24, 130].

На нашу думку, незважаючи на те, що позичені кошти підприємству не належать і використовуються ним на правах платності, строковості та поверненості, все ж вони дають змогу суб'єкту господарювання покривати тимчасову потребу у додаткових ресурсах та отримувати прибуток (тобто знаходяться в обороті підприємства протягом певного періоду). Крім того, завдяки ефекту фінансового левериджу можна підвищувати рентабельність власних фінансових ресурсів. Тому, вважаємо, що ідея виключення позикових ресурсів зі складу фінансових суперечлива і не повною мірою обґрунтована.

Дискусійною є також позиція І. Зятковського, який, дослідивши економічну природу фінансових ресурсів, робить висновок, що вчені схиляються до думки, що фінансові ресурси не є економічною категорією [8, 25]. Абсолютно протилежними є погляди А. Марченка, який пропонує авторське бачення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання на основі їхньої категоріальної сутності й зазначає: “Фінансові ресурси суб'єктів господарювання – це фінансова категорія, яка виражає фінансові відносини, пов'язані з рухом частини грошових коштів суб'єктів господарювання, що перебувають в їх розпорядженні і спрямовуються

на виробничий і соціальний розвиток, матеріальне заохочення” [12]. Такої ж думки притримується й В. Леонтьєв [10, 69].

Заслуговує на увагу визначення фінансових ресурсів, сформульоване В. Федосовим, В. Опарінім, С. Львовчінім, згідно з яким фінансовими ресурсами можна вважати лише ті гроші, які “роблять” гроші, тобто суму коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємств, що і є передумовою створення відповідного обсягу доходу [20, 145]. Частково погоджуючись із думкою вчених, вважаємо, що фінансовими ресурсами є не всі, а лише частина коштів, спрямованих на забезпечення процесу виробництва. Однак згадане визначення потрібно доповнити джерелами формування фінансових ресурсів, оскільки авторами виокремлено лише напрями їх використання.

Варто також зауважити, що процеси формування та використання фінансових ресурсів тісно пов’язані з фінансовим станом підприємств і визначають його. З цього приводу заслуговують на увагу погляди Т. Обущак, яка розглядає фінансові ресурси (а, зокрема, потенціал їх формування) як елемент фінансового стану підприємства [13, 99]. Така позиція вченої пов’язана з тим, що вона розмежовує фінансовий стан за статичною та динамічною ознаками залежно від мети його аналізу, а саме за потребою оцінити результати діяльності на конкретну дату або ж визначити потенційні можливості фінансування підприємства.

Науковець здійснила глибокий аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з метою представлення авторського бачення фінансового стану. Приєднуючись до таких напрацювань дослідниці, вважаємо, що, оцінюючи показники формування і використання фінансових ресурсів, можна охарактеризувати фінансовий стан підприємства.

Загалом, у сучасній науковій літературі поняття “фінансові ресурси” часто отожднюють із “фінансовим забезпеченням” та “фінансуванням”, чітко не розмежовуючи ці терміни. Наочним прикладом є визначення “фінансування”, запропоноване Б. Райсбергом, Л. Лозовським та Є. Стародубцевою, згідно з яким це – забезпечення необхідним обсягом фінансових ресурсів усього господарства країни, регіонів, підприємств і підприємців, а також різних економічних програм і видів діяльності. Фінансування здійснюють за рахунок власних, внутрішніх і зовнішніх джерел у формі бюджетних асигнувань, кредитів, допомог від інших держав та осіб [17, 360].

Досліджуючи сутність фінансових ресурсів і резервів підприємства, В. Леонтьєв наголошує на тому, що категорії ресурсів, резервів і капіталу схожі між собою тим, що за своїм зовнішнім проявом усі вони матеріальні та складаються, наприклад, із основних засобів, палива, сировини, матеріалів тощо і виражені (або можуть бути такими) в грошовій формі.

Якщо фінансові резерви – це лише частина фондів грошових коштів, які формується протягом певного періоду з метою використання на спеціальні (непередбачувані) цілі в конкретний момент, фінансові ресурси представляють собою сукупність капіталу і майна, які можуть бути виражені в грошовій формі, перебувають в розпорядженні підприємств та використовуються на забезпечення фінансово-господарської діяльності й виконання підприємством своїх функцій.

Крім того, автор ототожнює фінансові ресурси з фінансовим потенціалом, розуміючи під останнім сукупність усіх наявних і можливих фондів, які мають грошову оцінку та можуть бути використані в діяльності підприємства з метою отримання прибутку. До того ж, фінансовий потенціал розраховується в разі зміни структури фінансових

ресурсів, пов'язаних із реструктуризацією підприємства чи зміною пріоритетів його розвитку [10, 69–70].

Як бачимо, В. Леонтьєв, даючи чітке пояснення сутності “ресурсів” і “резервів”, практично залишив поза увагою категорію “капіталу”, лише частково згадавши її при визначенні фінансових ресурсів. Враховуючи подібне визначення, потрібно вважати, що “капітал” є частиною “фінансових ресурсів”, а відтак – поняттям вужчим за змістом. Крім того, відповідно до класифікації фінансових ресурсів, запропонованої ученим, можна зробити висновок, що під капіталом автор розуміє той, який відображений в першому розділі пасиву балансу, а саме – власний капітал.

Повністю погоджуючись щодо сутності фінансових ресурсів і резервів, вважаємо, що зміст капіталу представлено вірно, але розкрито неповністю. Справа в тому, що категорію “капітал” можна розуміти по-різному, виходячи з конкретного предмета дослідження. Наприклад, в економічній теорії поняття капіталу охоплює всі засоби виробництва, тобто всі види інструментів, машини, обладнання, фабрично-заводські і складські будівлі та споруди, транспортні засоби та розподільну мережу, які використовуються для виробництва товарів і надання послуг. Процес виробництва та накопичення таких засобів називають інвестуванням [11, 27].

У сфері фінансів під капіталом розуміють дещо інше. Так, на думку В. Федосова, В. Опаріна, С. Львовчіна, фінансові ресурси є джерелом формування капіталу, вартістю, що створює більшу вартість [20, 146]. Такої ж думки дотримуються О. Васюренко, Г. Азаренкова, які вважають, що капітал – це частина фінансових ресурсів, що приносить дохід [3, 33]. На думку І. Балабанова, капітал – це фінансові ресурси, спрямовані в оборот з метою отримання прибутку

[2, 65], а Є. Рясних трактує капітал як вартість, яка дає додаткову вартість [18, 59].

Іншими словами, капітал – це дійсно частина фінансових ресурсів, яка створює дохід. В нашому розумінні основні засоби й оборотні кошти у грошовому вираженні – це і є ті фінансові ресурси, які створюють додаткову вартість, а відтак – збільшують розмір власного капіталу та, зокрема, підсумку першого розділу пасиву балансу “Власний капітал”.

А. Данілов вказує на дилему необхідності розмежування термінів “фінансові ресурси”, “фінансові потоки” і “капітал”, хоч і не обґрунтовує власної позиції стосовно капіталу [6, 68–70]. Вчений дуже влучно зазначає, що в сучасній науці немає чіткого визначення щойно перелічених понять і вчені схильні розглядати фінансові ресурси в умовах статистики як сукупність грошових фондів, а їхній рух характеризує фінансовий потік.

У табл. 1 систематизовано погляди на сутність “фінансових ресурсів” підприємств.

На основі вищезазначеного можна зробити наступні висновки. У фінансовій літературі немає конкретного визначення сутності фінансових ресурсів підприємств. Під терміном “фінансові ресурси підприємств” вчені розуміють сукупність грошових коштів у фондовій і нефондовій формах, активів, доходів, нагромаджень, резервів тощо, котрі знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання і використовуються на різні цілі. Тобто визначення фінансових ресурсів підприємств, запропоноване авторами, лежить в межах конкретного предмета й об'єкта дослідження кожного з них, тому в сутність фінансових ресурсів закладено різні ознаки. Це, в свою чергу, зумовлює плюралізм поглядів на зміст досліджуваної категорії.

Критично проаналізувавши різні погляди вчених, ми схильні вважати, що фінансові ресурси підприємств – це сукупність

Таблиця 1

Альтернативні визначення сутності терміна “фінансові ресурси підприємств”

Автор	Визначення	Характеристика
А. Поддєрьогін	Грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства, тобто, всі грошові фонди (частина коштів, що мають цільове спрямування) й частина грошових коштів у нефондовій формі (ті, що використовуються для забезпечення поточної діяльності).	Погляди схожі щодо джерел формування і напрямів використання фінансових ресурсів.
Г. Партин, А. Загородній	Кошти, що перебувають у розпорядженні підприємств і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань. Це, зокрема, грошові фонди підприємств, а також частина грошових коштів, що не входять до складу фондів.	
І. Зятковський	Сукупність грошових резервів і цільових надходжень, якими підприємство розпоряджається на правах власності, оперативного управління, повного господарського відання та використовує на статутні потреби.	Погляди схожі щодо джерел формування фінансових ресурсів, склад яких залежить від форм власності суб'єктів господарювання, але в другому визначенні не вказано напрямки використання фінансових ресурсів.
Л. Зятковська	Власні й прирівняні до власних кошти фінансові активи, які перебувають у розпорядженні підприємств на правах власності, передбаченому законодавством.	
Г. Азаренкова, Т. Журавель, Р. Михайленко	Грошові нагромадження та доходи, які знаходяться в розпорядженні підприємства, створюються в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку і зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб.	Погляди схожі щодо джерел формування фінансових ресурсів, якими є грошові нагромадження та доходи, але відрізняються за напрямками їх розміщення і використання.
В. Родіонова	Грошові доходи та надходження, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення й економічного стимулювання працівників.	
Н. Пойда-Носик, С. Грабарчук	Сукупність усіх грошових ресурсів, які надійшли на підприємство за певний період або на дату у процесі реалізації продукції, основних та оборотних засобів і видачі зобов'язань.	Погляди схожі щодо джерел формування фінансових ресурсів з прив'язкою їх до конкретного моменту часу (дати або періоду), але в першому визначенні не вказано напрямки використання фінансових ресурсів.
Н. Власова, О. Круглова, Л. Безгінова	Сукупність грошових коштів у формі доходів і зовнішніх надходжень, які знаходяться у розпорядженні господарського суб'єкта в певний період (або на дату) і призначені для фінансування поточних витрат і витрат, пов'язаних із розширенням виробництва.	
В. Леонтьєв	Сукупність капіталу та іншого майна, виражених у грошовій формі, які знаходяться в розпорядженні підприємств, використовуються в процесі фінансово-господарської діяльності, для виконання своїх функцій. Це фінансовий потенціал підприємства в конкретно визначених умовах, який розраховується у разі, коли відбувається зміна структури фінансових ресурсів або їх джерел, зумовлених зміною цілей і завдань діяльності підприємства.	Визначення схоже з попередніми щодо джерел формування і використання фінансових ресурсів, але відрізняється від них тим, що автор обумовлює зміну структури фінансових ресурсів зміною цілей діяльності підприємств, вважаючи, що в таких умовах фінансові ресурси є фінансовим потенціалом.
А. Марченко	Фінансова категорія, яка виражає фінансові відносини, пов'язані з рухом частини грошових коштів суб'єктів господарювання, що перебувають в їх розпорядженні і спрямовуються на виробничий і соціальний розвиток, матеріальне заохочення.	Запропоноване визначення відрізняється від попередніх наданням фінансовим ресурсам статусу фінансової категорії.
В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін	Ті гроші, які “роблять” гроші, тобто сума коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємств.	Визначення кардинально відрізняється від попередніх цільовим спрямуванням фінансових ресурсів.

джерел грошових коштів, які формуються в результаті реалізації економічних відносин підприємства з іншими суб'єктами й використовуються у фінансово-господарській та інвестиційній діяльності з метою досягнення конкретних цілей. Фінансові ресур-

си є абстрактним поняттям, величину яких неможливо виміряти. Вони формуються за допомогою певних джерел, склад і напрями використання яких визначаються особливостями функціонування суб'єкта господарювання.

Література

1. Азаренкова Г. *Фінанси підприємств: Навч. посібник* / Г. Азаренкова, Т. Журавель, Р. Михайленко. – К.: Знання-Прес, 2004. – 291 с. – (Вища освіта 21 століття).
2. Балабанов И. *Основы финансового менеджмента*. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 528 с.
3. Бочаров В. *Коммерческое бюджетирование*. – СПб.: Питер, 2003 – 368 с.
4. Васюренко О., Азаренкова Г. *Фінансове управління потребує точного визначення окремих понять // Фінанси України*. – 2003. – № 1. – С. 28-33.
5. Власова Н., Круглова О., Безгінова Л. *Фінанси підприємств: Навч. посібник*. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 271 с.
6. Данилов А. *Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности: Монография* – К.: ООО “ДКС центр”, 2010. – 300 с.
7. Зятковська Л. *Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств // Фінанси України*. – 2007. – № 6. – С. 148–155.
8. Зятковський І. *Теоретичні засади фінансів підприємств // Фінанси України*. – 2000. – № 4. – С. 17–26.
9. Зятковський І. *Фінанси підприємств: Навчальний посібник*. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 400 с.
10. Леонтьев В. *Финансовые ресурсы организаций (предприятий): Учебное пособие*. – Санкт-Петербург: СПбГУЭФ, 2001. – 89 с.
11. Макконнелл К., Брю С. *Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2-х т. Т. I: Пер. 16-го англ. изд.* – М.: ИНФРА-М, 2007. – XXVI, 467 с.
12. Марченко А. *Формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит”*. – К., 2003. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/files/drr/390/27243.rtf>.
13. Обушак Т. *Сутність фінансового стану підприємства // Актуальні проблеми економіки*. – 2007. – № 9. – С. 92–100.
14. Партин Г., Загородній А. *Фінанси підприємств: Навч. посібник*. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 265 с.
15. Петленко Ю. *Фінансові ресурси підприємницьких структур та ефективність їх використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит”*. – К., 1999. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/39082.html>.
16. Пойда-Носик Н., Грабарчук С. *Фінансові ресурси підприємства // Фінанси України*. – 2003. – № 1. – С. 96–103.
17. Райсберг Б., Лозовський Л., Стародубцева Е. *Современный экономический словарь*. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
18. Рясних Є. *Основы финансового менеджменту: Навч. посібник*. – К.: Скарби, 2003. – 238 с.
19. Угляренко О. *Формування фінансових ресурсів підприємств (на прикладі підприємств спиртової галузі України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит”*. – К., 2005. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/39532.html>.
20. *Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія* / Федосов В., Опарін В., Львовчикін С.; За ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
21. *Фінанси підприємств: Підручник* / Поддєрьогін А., Білик М., Буряк Л. та ін.; За ред. А. Поддєрьогіна. – 4-те вид. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.
22. *Финансы* / Родионова В., Вавилов Ю., Гончаренко Л. и др.; Под. ред. В. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
23. *Фінанси (теоретичні основи): Підручник* / М. Грідчина, В. Захожай, Л. Осіпчук та ін.; Під кер-вом і за наук. ред. М. Грідчиної, В. Захожая. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: МАУП, 2004. – 312 с.
24. *Финансы: Учебник для вузов* / Под. ред. проф. Л. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. – 527 с.